

Eugen
Andreanský

Univerzita Pavla Jozefa
Šafárika v Košiciach

Kant a problém mimozemskej inteligencie

Kant and the Issue of Extraterrestrial Intelligence

Abstract: The paper focuses on the issue of extraterrestrial life and extraterrestrial intelligence in Kant's work. The first part of the paper is dedicated to Kant's contribution to the debate on the possibility and form of extraterrestrial beings in his era. It is an explication of Kant's views both in the pre-critical and the critical periods of his philosophy, in relation to his astrophysical and philosophical investigations. The second part explains the possible consequences of Kant's ethical theory (especially its universalistic and planetary character) for the philosophical investigation of questions of extraterrestrial intelligence. An interesting challenge is the extrapolation of Kant's understanding of the concept of rational beings in the cognitive and ethical sense of the word.

Keywords: ethics, extraterrestrial intelligence, extraterrestrial life, Kant, rational beings.

Abstrakt: Príspevok sa sústreďuje na problém mimozemského života a mimozemskej inteligencie v Kantovej tvorbe. Prvá časť textu je venovaná Kantovmu príspevku do dobovej diskusie o možnosti a podobe mimozemských bytostí. Ide o posúdenie Kantových názorov v jeho predkritickom aj kritickom období, a to v súvislosti s jeho astrofyzikálnym a filozofickým skúmaním. Druhá časť textu objasňuje možné dôsledky Kantovej etickej teórie, hlavne jej univerzalistického a planetárneho charakteru pre filozofické skúmanie otázok mimozemskej inteligencie. Zaujímavou výzvou je extrapolácia Kantovho chápania pojmu rozumných bytostí v kognitívnom a etickom zmysle slova.

Kľúčové slová: etika, Kant, mimozemská inteligencia, mimozemský život, rozumné bytosti.

I.

Túžba človeka poznávať svet sa už od počiatkov filozofovania nesústredila iba na živú a neživú prírodu, ktorá nás bezprostredne obklopuje. Cieľom bolo uchopiť kozmos v celistvosti a prekonať obmedzenosť konkrétneho *tu* a *teraz*. Kozmologické názory filozofov sa rozvíjali ruka v ruku s rozvojom vied. Napokon, kozmológia je doteraz miestom, kde sa filozofia s vedou dokázu tvorivo prelínať. Kozmologické poznatky a úvahy však nie sú jediným zdrojom prekonávania antropocentrickej alebo geocentrickej perspektívy. Jednou z pozoruhodných tém, ktorá sa vinie storočiami a rôznym spôsobom zasahuje do oblasti vedy, filozofie a umenia, je otázka existencie mimozemského života, mimozemských bytostí a mimozemskej inteligencie.

Citlivú tému predstavujú dôsledky, ktoré by mal výskyt mimozemských bytostí na chápanie človeka, zbaveného puncu výnimočnosti. Dôraz na mimoriadne postavenie ľudského rodu v hierarchii živých bytostí, na špeciálne miesto človeka vo vesmíre, na jeho dôstojnosť, vznešenosť a pod., nie je jednoduché zladíť s existenciou iných inteligentných (ba potenciálne aj od človeka inteligentnejších) foriem bytia. Neskororenesanční a rannovovekí myslitelia sa komplikovane vysporadúvali so spochybnením exkluzivity človeka v tomto zmysle. Tento trend, badateľný u Keplera, ale aj u Galileiho či Descarta a u mnohých ďalších učencov, sa spájal s úsilím udržať špeciálne postavenie človeka, ktorý nie je len „bezvýznamný článok v reťazi bytia, ktorá obklopuje celý vesmír. Ale až keď aj táto výnimočnosť bola v osemnástom storočí zrušená, okrem iných Thomasom Wrightom a Immanuelom Kantom, zarážajúca premena, vyformovaná diskusiou o pluralite svetov, bola dokonaná“¹.

S postupným rozvojom a čoraz väčšou sofistikovanosťou novovekých predstáv o mimozemských civilizáciách sa v kritickej pozícii ocitol tradičný geocentrický, antropocentrický a teocentrický obraz miesta človeka v kozme. Vedci, filozofi a teológovia stáli pred problémom, ako zladíť náboženský výklad s vedecko-filozofickým. Na jednej strane sa novoveké koncepcie vývoja vesmíru (vrátane Kantovej a Laplaceovej nebulárnej koncepcie) dokázali zaobišť bez „hypotézy“ boha, na druhej strane teologická argumentácia stále hrala dôležitú úlohu, a to aj vo fantastických predstavách o putovaní vesmírom. Podľa Guthkeho z tohto dôvodu „takí rozdielni autori ako Kant a Bonnet, Herder a Lavater, Thomas Wright, a dokonca aj

¹ Dick, S. J.: The Origins of the Extraterrestrial Life Debate and its Relation to the Scientific Revolution. *Journal of the History of Ideas*, 41(1), 1980, s. 23.

Mercier vypracovali svoje verzie bohobojného sna o našich medziplanetárnych cestách: vesmírna turistika z fotela, ktorej itinerár bol starostlivo naplánovaný samotným Bohom“².

Mojou ambíciou je v ďalšom texte zhodnotiť Kantov vklad do riešenia problematiky mimozemskej inteligencie. Pozornosť budem sústreďovať predovšetkým na dva základné body: 1. Kantov príspevok do dobovej diskusie o možnosti a podobe mimozemských bytostí, 2. Možné dôsledky Kantovej etickej teórie, hlavne jej univerzalistického a „planetárneho“ charakteru pre filozofické skúmanie otázok mimozemskej inteligencie.

V prvom prípade pôjde o posúdenie Kantových názorov v jeho predkritickom aj kritickom období, a to v súvislosti s jeho astrofyzikálnym a filozofickým skúmaním. Ťažiskovým textom v predkritickom období je Kantova fenomenálna práca *Všeobecné dejiny prírody a teória nebies* a ústredným motívom je Kantovo využitie princípov analógie a rozmanitosti. V kritickom období sa problematika rozumných mimozemských bytostí ukazuje vo viacerých Kantových dielach, vrátane jeho troch *Kritík*.

V druhom prípade pre zmenu pôjde o extrapoláciu Kantovho chápania pojmu rozumných bytostí v kognitívnom a etickom zmysle slova, ako aj identifikáciu kantovského základu v oblasti *astroetického* skúmania.

II.

Kantove rané predstavy o mimozemských bytostiach, resp. o obyvateľoch iných planét v rámci Slnčnej sústavy, prípadne mimo nej, sú zaznamenané v spise *Všeobecné dejiny prírody a teória nebies* (1755)³. Ide predovšetkým o tretiu, rozsahom nevelkú kapitolu tejto práce, v ktorej Kant bližšie charakterizuje takéto bytosti. Kantov prístup k danej otázke sa nevymykal z rámca podobných úvah autorov 17. a 18. storočia. Azda najväčšiu popularitu si získala Fontenellova práca *Rozhovory o mnohosti svetov*⁴. Kant, podobne ako Fontenelle, vychádzal z niekoľkých základných teologických, filozofických a metodologických zásad, ktoré formovali úvahy o iných svetoch a mimozemských inteligentných bytostiach. Ide najmä o princípy analógie a rozmanitosti, ktoré Kant uplatňoval vo svojom spise. Princíp

² Guthke, K. S.: Nightmare and Utopia: Extraterrestrial Worlds from Galileo to Goethe. *Early Science and Medicine*, 8(3), 2003, s. 189.

³ Pozri: Kant, I.: Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels. In: O. Buek, ed. *Immanuel Kants kleinere Schriften zur Naturphilosophie*. Leipzig: Dürr'sche Buchhandlung, 1909.

⁴ Pozri: Fontenelle, B. de: *Rozhovory o mnohosti světů*. Praha: Togga, 2020.

analogie staval na myšlienke podobnosti Zeme s inými planétami a na odmietnutí špeciálneho postavenia Zeme vo vesmíre. Ak platí, že Zem nie je výnimkou medzi planétami, „potom aj iné planéty musia byť podobné Zemi. Je teda rozumné predpokladať, že to, čo sa nachádza na Zemi, existuje aj na iných planétach. Taktiež na iných planétach sa musí nachádzať more, hory, flóra, fauna – a nakoniec aj rozumné bytosti“.⁵ Kant sa s ideou analógie stotožnil a vo *Všeobecných dejinách prírody a teórii nebies* celkom prirodzene po vzore Zeme počítal s inými planétami, na ktorých existuje život, vrátane mimozemskej inteligencie. Okrem toho Kant rozvíjal úvahy v súlade s princípom rozmanitosti, ktorý zabráňoval, aby boli iné planéty, čo do kvality iba akousi kópiou Zeme, vrátane podoby ich obyvateľov. Presvedčenie o rôznorodosti prírody vychádzalo z názoru, že sa

v celku vesmíru úplne vyčerpáva mnohosť všetkých podôb života, ktoré mal Boh stvoriť. Rôznorodosť životných foriem, ktorú mal k dispozícii Stvoriteľ, je taká obrovská, že ju nie je možné uskutočniť na jedinej planéte. Mnohosť života sa môže naplno uskutočniť len v neohraničenom kozme zaplnenom mnohými obývanými svetmi.⁶

Takéto ideové nastavenie Kantovi umožnilo voľne rozprávať o zdroji a podobách odlišnosti medzi jednotlivými planétami a ich obyvateľmi.

Kant vcelku optimisticky uvažuje nielen o tom, že mimozemské rozumné bytosti na iných planétach by mohli v súčasnosti existovať, ale aj v prípade, ak momentálne neexistujú, tak pravdepodobne existovať budú. Závisí to od vývojového štádia planét, na ktorých sa môžu rozvinúť vhodné materiálne podmienky pre život inteligentných bytostí. Kant sa napríklad nazdával, že Jupiter zatiaľ nemá žiadnych obyvateľov, čo však neznamená, že ich nemajú iné planéty Slnecnej sústavy a že ich napokon nebude mať ani Jupiter. Aj na Zemi trvalo tisíce rokov, kým došlo k vytvoreniu optimálnych podmienok pre život rastlín, zvierat a človeka.⁷ Kant nechápal vesmír ako statickú a ohraničenú štruktúru, na druhej strane každá stvorená vec je rovnako nevyhnutná z pohľadu celku stvorenia, ktorý podlieha prírodným zákonom.

Okrem toho, že Kant hovoril o výskyte mimozemských inteligentných bytostí, uvažoval aj o rozdieloch v stupni rozumnosti medzi nimi. Ten je určený fyzikálnymi faktormi, súvisiacimi s povahou hviezdnych sústav

⁵ Špelda, D. – Pichová, D.: Fontenellovy Rozhovory v dobovém kontextu. In: Fontenelle, B. de: *Rozhovory o mnohosti světů*. Praha: Togga, 2020, s. 29.

⁶ Ibid., s. 30.

⁷ Kant, I.: *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, ibid., s. 168–169.

a planét, ktorých obyvatelia sú inteligentnými bytosťami. Kant sformuloval všeobecnú zásadu, podľa ktorej matéria, z ktorej pozostávajú obyvatelia rôznych planét (ako aj zvieratá a rastliny), musí byť ľahšia a jemnejšia, a zároveň sú ich vlákna elastickejšie a tvar ich tela súmernejší, čím sú planéty vzdialenejšie od Slnka.⁸ Podobne to platí o intelektuálnych schopnostiach – čím vzdialenejšia od Slnka je určitá planéta, tým jasnejšou myslou, živšou predstavivosťou a pružnejším myslením disponujú (alebo budú disponovať) jej obyvatelia. To prakticky znamená, že ľudia, t. j. obyvatelia Zeme, sú približne v strede, pokiaľ ide o stupeň ich rozumnosti. Menej dokonalými sú v tomto ohľade obyvatelia Venuše a Merkúra, naopak rozumnejšími ako ľudia sú, resp. mohli by byť, obyvatelia Jupitera a Saturnu. Kant si pomohol analógiou: na jednej strane máme do činenia s mimozemskými bytosťami, medzi ktorými by príslušníci primitívnych etník (napr. obyvatelia Grónska alebo Hotentoti) inteligenciou vyčnievali ako Newton medzi ľuďmi, na druhej strane by rozumnejší obyvatelia iných planét mohli Newtona považovať za obyčajnú opicu.⁹ Je zrejmé, že v Kantových úvahách o stupňoch inteligencie je prítomný významný diel špekulatívnej predstavivosti, „napriek jeho úsiliu spojiť to s jemnosťou alebo hrubosťou hmoty v konkrétnom hviezdnom systéme, o ktorom veril, že je určený fyzikálnym zákonom“¹⁰.

Nie je bez zaujímavosti, že Kant zaznamenal určitý posun v myslení ohľadom tém rozpracovaných v práci *Všeobecné dejiny prírody a teória nebies*. Keď F. Nicolovius v roku 1791 pripravoval vydanie nemeckého prekladu textov W. Herschela, chcel pripomenúť aj Kantovu zásluhu o skúmanie tejto otázky a pripojiť k nim nové vydanie niektorých častí *Všeobecných dejín prírody a teórie nebies*. Kant výber zo svojej knihy autorizoval, ale súhlasil len s vydaním tých častí, ktoré nespomínali problém mimozemských bytostí (a niektoré iné témy). Kant vyslovene neodporúčal vydanie pôvodného predslovu, niekoľkých kapitol druhej časti (zvlášť pasáže predstavujúce teologický rámec) a kompletnej tretej časti.¹¹ Po štyridsiatich rokoch od prvého vydania považoval určité názory za príliš hypotetické a nebol v stave poskytnúť pre nich lepšiu podporu.¹² To však neznamená, že by

⁸ Ibid., s. 175–176.

⁹ Ibid., s. 177.

¹⁰ Dick, S. J.: *Plurality of Worlds: The Origins of the Extraterrestrial Life Debate from Democritus to Kant*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, s. 186.

¹¹ Losch, A.: Kant's wager. Kant's strong belief in extra-terrestrial life, the history of this question and its challenge for the theology today. *International Journal of Astrobiology*, 15(4), 2016, s. 264.

¹² Bednarczyk, A.: Z dziejów idei życia we wszechświecie: Epoka oświecenia (Fontenelle, Huygens, Kant) w trzechsetną rocznicę śmierci Christiaana Huygensa (1629 – 1695). *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 40(3), 1995, s. 38.

v neskorších obdobiach svojej filozofickej tvorby samotnú myšlienku mimozemského života a inteligencie zavrhol. Jeho poznámky na túto tému mali menej koncentrovaný a viac implicitný charakter. Prípadne slúžili ako ilustrácia alebo podpora vo vzťahu k iným témam jeho kritickej filozofie, akými boli charakter ľudského poznania a základy morálky. V každom prípade, tretia časť Kantovho raného kozmologického spisu nebola v porovnaní so zvyškom práce natoľko známa a komentovaná. Na rozdiel od nebulárnej (Kantovej-Laplaceovej) hypotézy vzniku Slnčnej sústavy totiž nevykazovala také výrazné prvky originality. Čo však nemožno Kantovej práci ako celku odoprieť, je všadeprítomný dôraz na pluralitu svetov, ktoré nás vo vesmíre obklopujú. M. Crowe dokonca považuje za obhájiteľný názor, podľa ktorého „Kantov záujem o hviezdnu astronómiu (oblasť, ktorá stála mimo hlavného prúdu astronómie polovice osemnásteho storočia) vyplynul z jeho presvedčenia, že hviezdy sú Slnká, obklopené planétami, ktoré obývajú rozumné bytosti“¹³. Crowe sa pritom odvoláva na skutočnosť, že aj ostatní priekopníci hviezdnej astronómie (Wright, Lambert, Herschel) zdieľali s Kantom to isté presvedčenie.¹⁴

III.

Stopy uvažovania o mimozemských inteligentných bytostiach spolu s ich teoretickou akceptáciou je možné nájsť v Kantových fundamentálnych *Kritikách*. Napríklad pri úvahách nad rôznymi druhmi epistemologických presvedčení, konkrétne nad pragmatickou a doktrínálnou vierou, si Kant v *Kritike čistého rozumu* pomohol nasledovným príkladom:

Keby sa to dalo nejako skúsenostne zistiť, staval by som sa o všetko, čo mám, že aspoň jedna z viditeľných planét je obývaná. Preto hovorím, že názor o existencii obyvateľov iných svetov nie je iba domnienkou, ale pevnou vierou (v jej správnosť verím tak, že by som kvôli nej riskoval aj mnohé životné výhody).¹⁵

Ide o typický spôsob využitia konceptu mimozemských bytostí v Kantových kritických spisoch. Slúžil mu ako metodický prvok pri výklade viacerých dôležitých pojmových rozlíšení v oblasti epistemológie, etiky či antropológie.

¹³ Crowe, M. J., ed.: *The extraterrestrial life debate, antiquity to 1915: a source book*. Notre Dame: University of Notre Dame, 2008, s. 139.

¹⁴ Ibid. Podľa Crowea zohráva u Kanta teologicky zdôvodnený princíp rozmanitosti (svetov) ešte väčšiu úlohu ako princíp analógie (Crowe, M. J.: *The extraterrestrial life debate, 1750-1900*. Mineola: Dover Publications, 1999, s. 94).

¹⁵ Kant, I.: *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Pravda, 1979, s. 492.

Podobný príklad si Kant na inom mieste *Kritiky čistého rozumu* vybral aj pri objasnení povahy predmetov možnej skúsenosti, pričom naznačuje, že neexistuje prekážka v uznávaní existencie mimozemských bytostí:

Predmety skúsenosti nie sú teda dané nikdy osebe, ale iba v skúsenosti a mimo nej vôbec neexistujú. Isteže treba pripustiť, že na Mesiaci môžu byť obyvatelia, aj keď ich nikdy nijaký človek nevidel. Znamená to však len toľko, že pri možnom pokroku skúsenosti by sme sa mohli s nimi stretnúť, lebo všetko, čo sa zhoduje s nejakým vnemom podľa zákonov empirického postupu v danom kontexte, je skutočné. Skutočné sú predmety teda vtedy, keď empiricky súvisia s mojím skutočným vedomím, hoci zato ešte nie sú skutočné osebe, t. j. mimo tohto pokroku skúsenosti.¹⁶

V *Kritike súdnosti* Kant uvádza tri druhy poznateľných vecí, a to veci mienky, fakty a veci viery. Mimozemské (inteligentné) bytosti patria podľa neho k veciam mienky, pretože síce sú objektmi možného skúsenostného poznania, no takéto poznanie nie je pre nás (momentálne) dosiahnuteľné. Z tohto dôvodu predpokladať,

že na iných planétach žijú rozumní obyvatelia, je vec mienky; pretože keby sme sa k nim mohli priblížiť, čo je samo osebe možné, zistili by sme skúsenosťou, či sú, alebo nie sú; ale nikdy sa k nim takto nepriblížime, a preto zostávame pri mienke. Avšak mieniť, že v materiálnom univerze existujú čisti, bez tela mysliaci duchovia (...), znamená básniť, a nie je to vôbec vecou mienenia, ale čírou ideou, ktorá ostáva, ak sa mysliacej bytosti odoberie všetko materiálne a ponechá sa jej myslenie. (...) Takáto vec je *bytosť rozumovania* (ens rationis ratiocinantis), ale nie *rozumová bytosť* (ens rationis ratiocinatae).¹⁷

Pre Kanta je hovorenie o rozumných bytostiach (na rozdiel od hovorenia o bytostiach rozumovania) mimoriadne filozoficky dôležité. Ich postulovanie má pre filozofa významné dôsledky, keďže

pri rozumovej bytosti je predsa len možné dostatočne dokázať objektívnu realitu jej pojmu aspoň pre praktické použitie rozumu, pretože také použitie, ktoré má svoje zvláštne a apodikticky isté princípy, a priori, tento pojem dokonca vyžaduje.¹⁸

¹⁶ Ibid., s. 319.

¹⁷ Kant, I.: *Kritika soudnosti*. Praha: OIKOYMENH, 2021, s. 292–293.

¹⁸ Ibid., s. 293.

V iných textoch z kritického obdobia je Kant vo vzťahu k mimozemským bytostiam síce menej explicitný, ale o to dôraznejšie narába s pojmom rozumnej bytosti. V *Kritike praktického rozumu* Kant rozoberá základný zákon praktického rozumu (*konaj tak, aby maxima tvojej vôle vždy mohla byť zároveň princípom všeobecného zákonodarstva*) v takom zmysle, že presahuje ľudskú dimenziu, pokiaľ ide o chápanie rozumnej bytosti, a smeruje k univerzálnejšiemu chápaniu rozumnosti. Tvrdí, že rozum v dôsledku všeobecnosti zákonodarstva vyhlasuje najvyšší princíp mravnosti za

zákon pre všetky rozumné bytosti, a to pokiaľ majú vôbec vôľu, t. j. schopnosť určovať svoju kauzalitu predstavou pravidiel, a teda, pokiaľ sú schopné konať podľa zásad, čiže aj podľa praktických apriórnych princípov (lebo len ony obsahujú nevyhnutnosť, ktorú rozum vyžaduje pre zásady). Tento princíp sa teda neobmedzuje len na ľudí, ale sa vzťahuje na všetky konečné bytosti, obdarené rozumom a vôľou, ba zahŕňa aj nekonečnú bytosť ako najvyššiu inteligenciu.¹⁹

Aj na iných miestach Kant volí slovné formulácie, ktoré zahŕňajú odkaz na človeka, ale aj iné rozumné (a zároveň stvorené či konečné) bytosti. V podobnom duchu sa Kant vyjadruje tiež v *Základoch metafyziky mravov*, pričom ešte dôslednejšie a jednoznačnejšie hovorí o všetkých rozumných bytostiach bez toho, aby z tejto množiny špeciálne vyčleňoval ľudí. V prípade mravného zákona Kant opakovane potvrdzuje, že

ak má platiť morálne, t. j. ako základ záväznosti, musí byť spätý s absolútnou nevyhnutnosťou; že príkaz: nemáš klamať, neplatí azda len pre ľudí, pričom by ho ostatné rozumné bytosti nemuseli rešpektovať; a že je to tak aj pri všetkých ostatných mravných zákonoch.²⁰

Kant teda nehľadal dôvody mravného záväzku v ľudskej a ani inej prirodzenosti empirického charakteru, ale v apriórnych pojmoch čistého rozumu. Z tohto pohľadu je Kantova etika univerzálna a zahŕňa všetky rozumné, a to pozemské, ako aj mimozemské bytosti (hoci ich existencia sa netvrdí, ale len predpokladá). Kantovský univerzálny mravný zákon neplatí len pre človeka, ale doslova *musí* platiť „pre všetky rozumné bytosti vôbec, a to nielen za náhodných podmienok, ale *celkom nevyhnutne*“.²¹ V širšej perspektíve ide o aplikáciu, ba až mimozemskú extrapoláciu tzv. zlatého

¹⁹ Kant, I.: *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum, 1990, s. 53–54.

²⁰ Kant, I.: *Základy metafyziky mravů*. Praha: OIKOYMENH, 2014, s. 12.

²¹ Ibid., s. 42.

pravidla morálky, ktoré je nereflektovane praktizované rôznymi ľudskými komunitami.²² Kant špecifikuje zásady mravného ľudského konania z perspektívy rozumu, ktorá primárne neprihliada na konkrétny druh rozumnej bytosti.²³

Kant sa k téme mimozemských bytostí okrajovo, lepšie povedané na úrovni niekoľkých poznámok, vracia aj vo svojej neskoršej práci *Antropológia z pragmatického hľadiska*. Okrem iného v nej spochybňuje antropomorfné predstavy o podobe mimozemských bytostí: „všetky ostatné nebeské telesá v našej predstavivosti zaplňame len ľudskými postavami, aj keď je pravdepodobné, že tamtie bytosti môžu byť celkom odlišné v závislosti od pôdy, ktorá ich nosí a živí, a od prvkov, z ktorých sú zložené“²⁴. Kant v rámci antropologického skúmania povahy človeka ako jedinej pozemskej rozumnej bytosti tiež naznačuje, že problém úplného a objektívneho vymedzenia charakteristických vlastností ľudského rodu je prakticky neriešiteľný bez poznania mimozemských rozumných bytostí. Určenie druhového rozdielu v prípade pozemských a mimozemských inteligentných bytostí je nemožné bez patričnej skúsenosti, tá však momentálne absentuje.²⁵ Opakovane sa u Kanta teda môžeme stretnúť so zaujatím univerzalistickej, „kozmickej“ perspektívy pri skúmaní otázok antropologickej a etickej povahy. To sa ukázalo ako plodné aj pre neskoršie filozofické koncepcie, ktoré na Kanta viac alebo menej poukazovali.

IV.

Pokiaľ ide o inšpirácie, ktoré filozofickým skúmaniam mimozemského života ponúka Kantovo dielo, možno sa stretnúť s nadväznosťou na jeho kritickú filozofiu, korunovanú transcendentalizmom. Súvisí to predovšetkým s Kantovým dôrazom na skúmanie podmienok možnosti skúsenosti, resp. podmienok, za ktorých môže byť poznanie predmetov pochopené

²² Rolston III, H.: *Terrestrial and Extraterrestrial Altruism*. In: Vakoch, D. A., ed. *Extraterrestrial Altruism*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 2014, s. 218.

²³ Problematické je však uplatnenie kantovských etických zásad v prípade síce živých (pozemských aj mimozemských), ale nie rozumných bytostí. K tomu bližšie pozri: Green, B. P.: *Ethical Approaches to Astrobiology and Space Exploration: Comparing Kant, Mill, and Aristotle*. *Ethics: Contemporary Issues*, 2(1), 2014, s. 29–44.

²⁴ Kant, I.: *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2000, s. 67.

²⁵ *Ibid.*, s. 257. Kantovu filozoficko-antropologickú úvahu o povahe ľudského rodu, ktorá sa odvoláva na komparatívny prístup spojený s osvojením si pohľadu odinakaľ, posúva vo svojej rozsiahlej štúdií D. L. Clark až k problému inakosti v Kantovej filozofii (Pozri Clark, D. L.: *Kant's Aliens: The Anthropology and Its Others*. *CR: The New Centennial Review*, 1(2), 2001, s. 201–289).

ako možné, a nie na predmety samotné. Prirodzene, v prípade možného skúmania mimozemského života a mimozemskej inteligencie sa problém toho, čo je možné, ešte viac zvyrazňuje. To spôsobuje tlak na prehodnotenie kognitívneho základu, ktorý má zodpovedať hlavným cieľom takéhoto skúmania. Napr. J. Schneider interpretuje Kantovu (a Cassirerovu) kritickú filozofiu v konštruktivistickom duchu, doslova hovorí, že „kritická filozofia sa zaoberá procesmi konštruovania skutočnosti, naopak naturálna filozofia sa zaoberá podstatami vecí: podstaty sú však iluzórne z pohľadu kritickej filozofie“²⁶. Následne Schneider navrhuje rozšírenie kritickej filozofie v podobe tzv. epistemoanalýzy, ktorá chápe život (pozemský či mimozemský) nie ako objektívny atribút, ale ako konštrukciu (keďže podľa neho život nedisponuje žiadnou esenciou). Epistemoanalýza zároveň kriticky odhaľuje neracionálne, často podvedomé zdroje bežného ľudského narábania s pojmami. Problémom je arbitrárnosť pojmu života (a pojmu inteligencie), čo je v rozpore s predmetovým, esencialistickým prístupom. Dobrou analógiou by mohli byť otázky typu: *Kedy sa ľudské embryo stáva ľudskou bytosťou* alebo *Kedy sa pre-hominidi stali ľuďmi* – v oboch prípadoch je stanovenie konkrétneho času danej kvalitatívnej premeny arbitrárnou voľbou.²⁷ Schneider však iba skratkovito naznačuje, no ďalej nerozvíja, ako by jeho konštruktivistický prístup mohol prispieť k vyriešeniu základného paradoxu, ktorým je úsilie zachytiť pojmami typickými pre ľudskú inteligenciu možnú podobu mimoludskej (mimozemskej) inteligencie. Celkovo ide o nie celkom úspešnú variáciu hľadania úniku z antropocentrickej pasce (Schneider hovorí o väzení ľudskej inteligencie, z ktorého musíme utiecť, ak chceme definovať mimozemskú inteligenciu)²⁸. Bez ujasnenia si základných kategórií je nemožné vôbec rozvinúť diskusiu o tom, čo by sme mali interpretovať ako prejav mimozemskej inteligencie alebo prinajmenšom ako znak mimozemského života.

V odlišnom duchu odkazuje na Kanta N. Rescher (priamo ho však necituje), keď hovorí, že „máme dobré dôvody si myslieť, že prírodoveda tak, ako ju poznáme, nie je ničím univerzálne platným pre všetky inteligencie ako také, ale len ľudským výtvorom, ktorý koreluje s našou špecificky ľudskou inteligenciou“²⁹. Ak akceptujeme pluralitu spôsobov poznávania a sú-

²⁶ Schneider, J.: Philosophical Problems of the Definition of Extraterrestrial Life and Intelligence. In: Dunér, D. – Parthemore, J. – Persson, E. – Holmberg, G., eds. *The History and Philosophy of Astrobiology: Perspectives on Extraterrestrial Life and the Human Mind*. Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2013, s. 130.

²⁷ Ibid., s. 133.

²⁸ Ibid., s. 134.

²⁹ Rescher, N.: *The Limits of Science*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1999, s. 219.

denia, znamená to, že neexistuje žiaden výhradný spôsob poznania sveta (antropocentrický pohľad je len jeden z možných). To so sebou podľa Reschera prináša „umiernenosť kognitívneho kopernikanizmu, ktorý zisťuje, že naša pozícia nie je o nič viac ústrednejšia v kognitívnom ako v priestorovom usporiadaní vecí“³⁰. Súvisí to s preskúmaním limitov nášho poznania, čo je opäť jednou z veľkých kantovských tém. Ukazuje sa, že Kantov kopernikovsky obrat vo filozofii poznania obsahuje viacero dimenzií.

Pri hľadaní teórie, ktorá by nám pomohla generalizovať filozofické a etické aspekty mimozemského života v tom zmysle, ako o ňom hovorí astrobiológia, narážame na rôzne alternatívy, z ktorých je možné vychádzať. Netriviálnou sa stáva otázka, či a aký mravný štatút by mohli mať subjekty mimozemského života a mimozemskej inteligencie. E. Persson v tejto súvislosti hodnotí možnosti rôznych koncepcií z oblasti environmentálnej etiky a bioetiky. Ide o to, aký druh života si zasluhuje mravné uznanie, či „postačuje byť nažive, alebo je nutné vnímať alebo dokonca byť človekom? Musíme hovoriť len o individuách alebo musíme tiež prejavovať záujem o kolónie, druhy a ekosystémy?“³¹ Kým biocentrizmus (*všetko živé má mravný štatút*) je podľa Perssona schopný zahrnúť mimozemský život len vo veľmi obmedzenej miere, v akej nie je sformulovaný na základe pozemského života, sentientizmus (*všetko, čo je schopné cítiť, má mravný štatút*) nemusí rozlišovať, či pociťujúca bytosť je, alebo nie je pozemského pôvodu. Nejednoznačne je mimozemský život do mravnej oblasti zahrnutelný v koncepciách ekocentrizmu (*mravný štatút majú nielen individuá, ale aj druhy, ekosystémy a krajiny*), závisí to od identifikácie mravného objektu – v najširšom chápaní má mravný štatút dokonca aj ľubovoľná časť neživej prírody, vrátane mimozemských vesmírnych objektov. Kantovu etiku, zvlášť jeho prácu *Základy metafyziky mravov*, však Persson zaraďuje do antropocentrizmu (*iba ľudské bytosti majú mravný štatút*). Na prvý pohľad antropocentrické etické koncepcie (vrátane Kantovej) celkom jednoznačne upierajú mravný štatút prípadným mimozemským bytostiam. No zaujímavá je Perssonova poznámka na margo zdroja antropocentrizmu – pokiaľ je ním rozumnosť a ľudia sú v tomto zmysle subjektami morálky iba preto, lebo sú dostatočne inteligentnými organizmami, potom by sme mali do úvahy zobrať aj „mimozemské bytosti, ktoré sú dostatočne inteligentné, hoci nie sú ľuďmi“³².

³⁰ Ibid.

³¹ Persson, E.: Philosophical Aspects of Astrobiology. In: Dunér, D. – Parthemore, J. – Persson, E. – Holmberg, G., eds. *The History and Philosophy of Astrobiology: Perspectives on Extraterrestrial Life and the Human Mind*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013, s. 39.

³² Ibid., s. 39.

Práve v tomto bode sa racionalisticky fundovaným etickým teóriám, medzi ktoré patrí aj Kantova, otvára možnosť rozšírenia v mimozemskej, kozmickej či interplanetárnej perspektíve. Výhodou tohto prístupu je konceptuálna ekonomickosť. Nie je potrebné vytvárať úplne nové koncepcie, sme totiž principiálne schopní „aplikovať etické teórie už používané na Zemi, aby sme rozhodli, ako zaobchádzať s mimozemskými mravnými entitami“³³.

Špeciálnou otázkou, patriacou do sféry astroetiky, sú morálne atribúty dobývania a využívania vesmíru. Aj tu sa ukazuje cesta pre využitie Kantovej deontologickej etickej teórie, prinajmenšom v podobe návodu alebo inšpirácie. Ide napríklad o rozvinutie Kantovej tézy o neprípustnosti konať voči inému človeku ako k prostriedku, a nie ako cieľu, a to striktne v súlade s mravným zákonom. V súlade s týmto etickým rámcom by v kontexte vesmírnych aktivít všetci tí, ktorí tvoria príslušnú politiku a rozhodnutia, „nikdy nemali s astronautmi zaobchádzať ako s čírym prostriedkom na dosiahnutie svojich cieľov, aj keby to mohlo mať pozitívne dôsledky“³⁴. Táto otázka naberá na aktuálnosti práve v súčasnosti, keď stojíme na prahu komerčnej astronautiky, ktorá počíta s cestami vesmírnych turistov a preferuje ekonomické úvahy nad vedeckými a etickými. V menšej miere a výhľadovo s výrazne nižšou pravdepodobnosťou by Kantov kategorický imperatív mohol tiež „usmerňovať naše konanie v prípade, ak by sme narazili na racionálne, autonómne cudzie bytosti“³⁵. Špeciálnu pozornosť si zasluhuje aplikácia pojmu dôstojnosti vo vzťahu k mimozemským inteligentným bytostiam, aby sme ich nechápali ako prostriedok, ale v kantovskom zmysle ako cieľ z hľadiska nášho konania.³⁶

Kantova filozofia sa stala jedným z východísk pri pokusoch o „vesmírne“ rozšírenie nielen filozofických, ale dokonca aj teoreticko-právnych koncepcií. Viacero vedcov a právnych teoretikov už od 50. rokov 20. storočia uvažovalo o právnych, ale tiež etických súvislostiach nášho prípadného kontaktu s mimozemskou civilizáciou. Priekopníci kozmického práva, akými boli A. G. Haley a E. Fasan, ideovo vychádzali z kantovskej etiky a v rámci nej predovšetkým z pojmu kategorického imperatívu. Haley uviedol do života pojem *metapráva*, ktorý mal byť univerzálne aplikovateľný pre všetky podoby inteligencie, vrátane mimozemskej. Metaprávne

³³ Ibid., s. 40.

³⁴ Goldberg, Z. J.: Ethical Responsibility in Space Exploration. In: Pelegrín-Borondo, J. – Murata, K. – Murata, K. – Palma, A. M. L., eds. *Moving technology ethics at the forefront of society, organisations and governments*. Logroño: Universidad de La Rioja, 2013, s. 158.

³⁵ Ibid., s. 159.

³⁶ Peters, T.: Intelligent Aliens and Astroethics. In: Arnould, J., ed. *Space Exploration and ET: Who Goes There?* Adelaide: ATF Press, 2014, s. 13.

princípy Haley odvodzoval z kategorického imperatívu a teórie prirodzeného práva aj preto, aby ľudskému rodu pomohol v prípadnej komunikácii s inteligentnými bytosťami iného druhu, pochádzajúcimi z iného prostredia, a aby sme v takom prípade odolali nutkaniu vynucovať si na iných inteligentných bytostiach naše právne koncepty.³⁷ Podobne sa o Kanta opieral aj E. Fasan, ktorý pri formulovaní právnych zásad platných pre všetky inteligentné bytosti bez ohľadu na ich pôvod a miesto výskytu, vychádzal z myšlienky, že tieto zásady musia byť odvoditeľné zo samotného rozumu. V konečnom dôsledku sú Haleyho a Fasanove metaprávne formulácie priamo „ukotvené v teórii prirodzeného práva a vyplývajú z Kantovho kategorického imperatívu do značnej miery deduktívnym spôsobom, nie sú induktívnym štýlom odvodené zo súčasných ľudských právnych inštitúcií“³⁸. Treba tiež dodať, že práve preto boli Haleyho a Fasanove teórie metapráva ako základu kozmického práva kritizované. Išlo predovšetkým o ich sporný antropocentrický charakter, aj keď Kantova etická koncepcia a teória prirodzeného práva nie sú antropocentrickými v tej istej podobe a miere. Je tiež plauzibilné pracovať s takou interpretáciou, ktorá antropocentrické prvky u Kanta potláča do úzadia a odvoláva sa na Kantove vyjadrenia zámerne vynechávajúce odkaz smerom k špecificky ľudskému zdroju racionality.

V.

Otázka znie, do akej miery je relevantné a aktuálne vychádzať z kantovskej perspektívy pri podrobnom skúmaní otázky mimozemskej inteligencie. L. W. Beck vo svojej prednáške pre účastníkov výročného stretnutia Americkej filozofickej asociácie v roku 1971 pripomenul, že mnoho významných filozofov minulosti (vrátane Kanta) verilo, že existuje život mimo Zeme, zároveň však dodal:

Poznám len jedného alebo dvoch žijúcich profesionálnych filozofov, píšucich po anglicky, ktorí sa vôbec tejto otázke venovali. To je poľutovaniahodné, pretože mnohé problémy, ktoré nastoľujú naši kolegovia vedci, ako prejavy života, mysle, inteligencie, jazyka a životaschopnosti našej civilizácie, sú problémami, o ktorých my filozofi musíme hovoriť.³⁹

³⁷ Korbitz, A.: *Terrestrial and Extraterrestrial Altruism*. In: Vakoch, D. A., ed. *Extraterrestrial Altruism*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 2014, s. 234.

³⁸ *Ibid.*, s. 238.

³⁹ Beck, L. W.: *Extraterrestrial Intelligent Life. Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 45, 1972, s. 5. Beck síce nespomenul filozofov, ktorí nepublikujú

Od doby, keď Beck formuloval uvedenú poznámku, ubehlo už vyše päťdesiat rokov. Filozofi za ten čas určite neostali bokom, naopak prispeli svojím dielom k interdisciplinárnej diskusii o probléme mimozemského života.

Aký účel má hovorenie o živote a inteligencii existujúcej mimo Zeme? Beck dospel k záveru, že podobne ako mýtus či náboženstvo, tak aj science-fiction či koncepcie, podporujúce myšlienku mimozemského života, sú vlastne výpoveďou o samotnom ľudskom rode. Beck bol dokonca presvedčený o tom, že aj „vedecké špekulácie a nákladné technológie vesmírneho výskumu pri hľadaní iného života sú osobitým novodobým ekvivalentom angelológie a utópie alebo démonológie a apokalypsy“⁴⁰. Dôležité je uvedomiť si, čo znamená premýšľanie o mimozemských civilizáciách pre nás samých. Jednou z odpovedí je, že prostredníctvom pohľadu zo širšej kozmickej perspektívy môžeme lepšie porozumieť povahe ľudského poznania, zmapovať štruktúru našich základných presvedčení a očakávaní, získať nadhľad vo vzťahu k podmienkam nášho konania. Tým, že uvažujeme o mimozemskom živote, „zvýrazňujeme naše pátranie po zvláštnych prednostiach a nerestiach jedinej formy života, ktorú poznáme“⁴¹. V tomto sa výrazne ukazuje kantovský motív, špeciálne v spojitosti s úvahami o rozumných bytostiach.

Mimozemská perspektíva ponúka filozofické inšpirácie nielen pre pohľad na človeka ako biologický druh a mravného aktéra, ale aj na ľudstvo ako celok, na spoločensko-politickú komunitu v najširšom slova zmysle.⁴² Súvisí to napokon aj s otázkou Kantovho kozmopolitizmu a jeho úvahami o večnom mieri. Kantovo chápanie myšlienky občana sveta je možné rozšíriť z pozemskej do vesmírnej úrovne. Kozmopolitizmus s presahom mimo planétu Zem je zároveň naplnením významu slova „kozmpolitný“ v zmysle občianskej príslušnosti k celému univerzu.

Bibliografia

Beck, L. W., 1972. Extraterrestrial Intelligent Life. *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, 45, s. 5–21.

v anglickom jazyku, ale pravdepodobne ani im nepripisoval veľké zásluhy o rozvoj filozofického skúmania problému mimozemského života.

⁴⁰ Ibid., s. 18.

⁴¹ Ibid., s. 19.

⁴² V tomto zmysle o Kantových opisoch mimozemských bytostí píše P. Szendy v práci: Szendy, P.: *Kant in the land of extraterrestrials: cosmopolitical philosophictions*. New York: Fordham University Press, 2013, s. 45–79.

- Bednarczyk, A., 1995. Z dziejów idei życia we wszechświecie: Epoka oświecenia (Fontenelle, Huygens, Kant) w trzechsetną rocznicę śmierci Christiaana Huygensa (1629-1695). *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 40(3), s. 7–48.
- Clark, D. L., 2001. Kant's Aliens: The *Anthropology* and Its Others. *CR: The New Centennial Review*, 1(2), s. 201–289.
- Crowe, M. J., 1999. *The extraterrestrial life debate, 1750-1900*. Mineola: Dover Publications.
- Crowe, M. J., ed., 2008. *The extraterrestrial life debate, antiquity to 1915: a source book*. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Dick, S. J., 1980. The Origins of the Extraterrestrial Life Debate and its Relation to the Scientific Revolution. *Journal of the History of Ideas*, 41(1), s. 3–27.
- Dick, S. J., 1982. *Plurality of Worlds: The Origins of the Extraterrestrial Life Debate from Democritus to Kant*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fontenelle, B. de, 2020. *Rozhovory o mnohosti světů*. Praha: Togga.
- Goldberg, Z. J., 2013. Ethical Responsibility in Space Exploration. In: Peglegrín-Borondo, J. – Murata, K. – Murata, K. – Palma, A. M. L., eds. *Moving technology ethics at the forefront of society, organisations and governments*. Logroño: Universidad de La Rioja, s. 157–168.
- Green, B. P., 2014. Ethical Approaches to Astrobiology and Space Exploration: Comparing Kant, Mill, and Aristotle. *Ethics: Contemporary Issues*, 2(1), s. 29–44.
- Guthke, K. S., 2003. Nightmare and Utopia: Extraterrestrial Worlds from Galileo to Goethe. *Early Science and Medicine*, 8(3), s. 173–195.
- Kant, I., 1909. Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels. In: *Immanuel Kants kleinere Schriften zur Naturphilosophie*. O. Buek, ed. Leipzig: Dürr'sche Buchhandlung.
- Kant, I., 2000. *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Kant, I., 1979. *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Pravda.
- Kant, I., 1990. *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum.
- Kant, I., 2021. *Kritika soudnosti*. Praha: OIKOYMENH.
- Kant, I., 2014. *Základy metafyziky mravů*. Praha: OIKOYMENH.
- Korbitz, A., 2014. Terrestrial and Extraterrestrial Altruism. In: Vakoch, D. A., ed. *Extraterrestrial Altruism*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, s. 231–247.
- Losch, A., 2016. Kant's wager. Kant's strong belief in extra-terrestrial life,

- the history of this question and its challenge for theology today. *International Journal of Astrobiology*, 15(4), s. 261–270.
- Persson, E., 2013. Philosophical Aspects of Astrobiology. In: Dunér, D. – Parthemore, J. – Persson, E. – Holmberg, G., eds. *The History and Philosophy of Astrobiology: Perspectives on Extraterrestrial Life and the Human Mind*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, s. 29–48.
- Peters, T., 2014. Intelligent Aliens and Astroethics. In: Arnould, J., ed. *Space Exploration and ET: Who Goes There?* Adelaide: ATF Press, s. 1–20.
- Rescher, N., 1999. *The Limits of Science*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Rolston III, H., 2014. Terrestrial and Extraterrestrial Altruism. In: Vakoch, D. A., ed. *Extraterrestrial Altruism*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, s. 211–222.
- Schneider, J., 2013. Philosophical Problems of the Definition of Extraterrestrial Life and Intelligence. In: Dunér, D. – Parthemore, J. – Persson, E. – Holmberg, G. eds. *The History and Philosophy of Astrobiology: Perspectives on Extraterrestrial Life and the Human Mind*. Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, s. 129–135.
- Szendy, P., 2013. *Kant in the land of extraterrestrials: cosmopolitical philosophies*. New York: Fordham University Press.
- Špelda, D. – Pichová, D., 2020. Fontenellovy Rozhovory v dobovém kontextu. In: Fontenelle, B. de: *Rozhovory o mnohosti světů*. Praha: Togga.

Príspevok je súčasťou riešenia grantovej úlohy APVV-20-0583 *Možné svety a modality: súčasné filozofické prístupy*.

prof. PhDr. Eugen Andreanský, PhD.

Pavol Jozef Šafárik University in Košice

Košice, Slovakia

eugen.andreansky@upjs.sk

ORCID ID: 0000-0002-9899-9961